

KEN KESEY

VYHOĎME HO Z KOLA VEN

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

Kousek pode mnou vyplouvá z mlhy nějaký chronik. Je to starý plukovník Matterson, čte si ve vrásčitém písmu té dlouhé žluté dlaně. Pozorně si ho prohlížím, protože mám dojem, že ho vidím naposledy. Má obrovský obličej, skoro větší než dokážu snést. Každý chloupek a vráska jsou tak veliké, jako bych si ho prohlížel mikroskopem. Vidím ho stejně zřetelně, jako vidím celý jeho život. Jeho obličej je poznamenán šedesáti lety jihozápadních vojenských kampů, rozježděný železnými obručkami muničních vozů, na kost ošoupaný tisícema nohou na dvoudenních pochodákách.

Natáhne tu dlouhou ruku a nese ji k očím, mžourá na ní, zdvihne druhou a podtrhuje slova dřevěným prstem, nikotinem zbarveným jak pažba. Mluví hlubokým, pomalým a trpělivým hlasem, a já vidím, jak mu při čtení vycházejí z křehkých rtů temná a těžká slova.

„Tak tedy... Vlajka je... Am-mer-ika. Amerika je... švestka. Broskev. Mel-loun. Amerika je... bombón. Sem-mín-ko tykve. Amerika je tel-hle-vize.“

Je to pravda. To všechno má psáno v té žluté dlani. Můžu to klidně číst s ním.

„Tak tedy... Kříž je... Mex-i-ko.“ Zdvihne oči, jestli ho poslouchám, a když vidí, že ano, usměje se na mě a čte dál.

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

Přibližně střed knihy. Jedna z halucinací náčelníka Bromdena.

Příběh je vyprávěn ústy polovičního indiána pana Bromdena, jenž předstírá hluchoněmost. Ten je v léčebně kvůli své schizofrenii a častým halucinacím. Čtenář často netuší, co je vlastně skutečností a co se odehrává pouze v Bromdenově hlavě.

Vytržení z nudného stereotypu přichází společně s hospitalizací nového pacienta McMurphyho. Ten se nechává do blázince zavřít z prosté vypočítavosti, aby nemusel být na pracovní farmě. McMurphy je nezkrotný a svobodomyšlný a brzo začne v léčebně zavádět svá vlastní pravidla a bořit tím dlouho zavedený řád Velké sestry – slečny Ratchedové.

Uzavře s ostatními pacienty sázku, že porazí slečnu Ratchedovou a její systém. Tím se snaží dokázat ostatním pacientům, kteří jsou naprosto paralyzováni strachem z Velké sestry a z okolního světa, že vnitřní svoboda je nezcizitelná. Hraje s nimi karty o peníze, trénuje z nich basketbalové družstvo, vymůže si možnost obývat kromě denního pokoje i dávno nepoužívanou umývárnu...

Náčelník Bromden a McMurphy se spolu brzo spřátelí. Když na McMurphyho Bromden promluví, McMurphy ani není překvapen, je nadšený a tvrdí, že to věděl.

Svámi revolučními nápady si McMurphy pomalu podmiňuje nejen ostatní hospitalizované, ale i doktora Spiveyho, který byl až dosud jen hračkou Velké sestry.

Dalším velkým nápadem McMurphyho je rybářský výlet. Sestra odrazuje ostatní pacienty výstřížky z novin o námořních katastrofách, ale nakonec se jí nepodaří zastrašit všechny a výlet se koná. Na cestu se vydává doktor, pacienti v čele s McMurphyem a McMurphyho stará známá štetka Candy.

Cesta má ohromný úspěch, ale systém McMurphyho už pomalu mele. Sestra spřádá plány a manipuluje pacienty proti McMurphyemu.

Jednoho dne, krátce po rybářském výletu, jsou všichni pacienti nahnáni do sprch na pravidelnou očišťu. Ve sprchách dojde ke konfliktu mezi ošetřovateli a úzkostlivým pacientem Georgem.

McMurphy ho brání a společně s náčelníkem ošetřovatele napadnou. Oba dva skončí na oddělení pro narušené a dostanou elektrošoky. McMurphy na sobě nedá nic znát a opět je na oddělení za hrdinu.

Protože ví, že sestra ho nemusí nikdy pustit, rozhodne se pro útěk. Uspořádá společně s ostatními pacienty večírek na rozloučenou, po kterém chce utéci. Podplatí líného nočního hlídače a na večírek pozve i dvě štětky, z nichž jedna je Candy.

Večírek si všichni užijí, nejvíce asi Billy Bibbit, který stráví s Candy noc. Vše se ale zadrhne, když všichni usnou a ráno je objeví ranní směna. Slečna Ratchedová zuří, nejvíce ji ale rozlítí, když objeví Billyho a Candy.

Pohrozí Billymu, že vše, co viděla, poví jeho matce. Billy si ze strachu a ponížení podřeže žíly.

McMurphy se neudrží a začne slečnu Ratchedovou škrtit, je přemožen ošetřovateli a odtažen pryč. Když se vrátí zpět na oddělení, je z něj už jen vegetující troska. Byla mu provedena lobotomie. V době jeho nepřítomnosti mnoho pacientů, kteří jsou v ústavu dobrovolně, odejde. Mezi zůstanuvšími je mimo pár jiných i náčelník, ten nakonec se souhlasem ostatních kamarádů McMurphyho v noci udusí polštářem a poté utíká z léčebny pryč.

- **téma a motiv**

téma: čtení z dlaně

motivy: mlha, vrásky, obličej, nikotin, hlas

- **časoprostor**

prostor: oregonská psychiatrická léčebna

čas: po 2. světové válce

- **kompoziční výstavba**

Děj je vyprávěn chronologicky.

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, román

- **vypravěč**

ich-forma (vypravěčem je indián Bromden zvaný náčelník)

- **postava**

náčelník Bromden – poloviční indián, který je v léčebně zavřený kvůli schizofrenii a halucinacím. Je v léčebně nejdéle ze všech pacientů. Často vzpomíná na dětství v indiánské rezervaci. Předstírá hluchoněmost, jediný, kdo ho prokoukne, je McMurphy. Díky předstírané hluchoněmosti se dostává na místa, kam nikdo z pacientů nemůže, a slyší rozhovory, které by slyšet neměl. Je nenápadný a nesebevědomý, i když je velice silný a vysoký, myslí si o sobě, že je maličký a nic neznamena. Má strach z tzv. kombajnu, což je podle něj stroj, který semele každého, kdo se nějakým způsobem liší. Myslí si, že Velká sestra občas zamlžuje oddělení, on se v mlze schovává a cítí se v ní v bezpečí, proto se mu zpočátku nelíbí, že McMurphy toto zamlžování kazí. Časem ale McMurphyho začne obdivovat. McMurphy mu pomůže stát se sebevědomějším a uvědomit si, že něco znamená, že je ohromný chlap. Když se z McMurphyho stává vegeták, zadusí ho polštářem a pak uteče způsobem, který mu McMurphy ukázal.

plukovník Matterson – starý vegeták na kolečkovém křesle. Stále dokola opakuje nesmyslná spojení.

Patrick Randle McMurphy – kriminálník, rváč a karbaník. Má zrzavé vlasy, tetování a kšiltovku naraženou do čela, prostě rebel už od pohledu. Dělá ze sebe duševně nemocného, aby nemusel na pracovní farmu. Je vtipný, hluchý, sebevědomý a drzý. Má rád život a chce si ho za každou cenu užívat. Ostatní pacienti si ho hned oblíbí, i když je vypočítavý a obírá je v kartách o peníze i cigarety. Je pro ně hrdinou. Zavádí na oddělení nová pravidla, čímž si proti sobě poštává hlavní sestru slečnu

Ratchedovou. Vsází se s ostatními pacienty a pouští se do boje proti Velké sestře, ten ale prohrává a „Kombajn“ ho semele.

slečna Ratchedová – bezcitná a vychytralá žena. Dokáže výborně manipulovat s lidmi, a to nejen s pacienty, ale i s ostatním personálem nemocnice. Oddělení je pod její naprostou kontrolou. Pokud něco není podle ní, udělá vše pro to, aby to podle jejích představ bylo. Je velice obezřetná, dokáže všeho využít ve svůj prospěch. McMurphy jí naruší klid na oddělení, proto se pustí do boje za jeho zkrácení. McMurphy ji mnohokrát téměř porazí, ale Velká sestra, jak ji ostatní pacienti přezdívali, nakonec zvítězí.

černí kluci – pomocný personál na oddělení, který pečlivě vybrala slečna Ratchedová podle toho, jak moc nenávidí svět. Mají ze slečny Ratchedové strach jako všichni ostatní, ale pokud není na blízku, poflakují se nebo svévolně šikanojí pacienty.

doktor Spivey – nadřizený slečny Ratchedové, vyhovuje jí, protože se jí bojí, a tak jí do ničeho moc nemluví a nechává ji oddělení vést samotnou. Doktor má dobrodružnou povahu, a proto se nechává strhnout McMurphyho revolučními nápady, čímž slečnu Ratchedovou vůči sobě poštvává.

Harding – „Magor číslo jedna.“ Je vzdělaný a chytrý, je to jakýsi zástupce všech pacientů. V zásobě má vždy nějakou dobrou ironickou radu. Je umírněný a skeptický vůči počínání McMurphyho. Má mladou krásnou ženu, v léčebně je kvůli své chorobné žárlivosti.

Billy Bibit – Mladý a pěkný kluk. McMurphyho překvapuje, co takový mladík v léčebně dělá. Billy ale trpí komplexy méněcennosti, je nervózní a přehnaně závislý na své matce, která je ještě ke všemu dobrou přítelkyní slečny Ratchedové. Kvůli tomu všemu koktá. Billy nemá téměř žádné zkušenosti se ženami, ale na rybolovu se mu zalíbí Candy. McMurphy jim domluví rande. Billy a Candy spolu stráví noc v jednom nemocničním pokoji. Když se to dozví slečna Ratchedová a vyhrožuje vyrazením celé záležitosti Billyho matce, Billy se podřeže.

Candy – šlapka, známá McMurphyho. Vyrazí s partou pacientů na rybolov, kde se seznámí s Billym. Poté přijde na domluvenou párty za Billym, kde s ním stráví noc.

Turkle – noční hlídač, se kterým se McMurphy spřátelí. Jako jediný z černých kluků pacienty nešikanojuje, většinu směny prospí. McMurphy ho podplatí, aby mohl uspořádat na oddělení večírek a poté utéci. Vše je domluveno tak, aby Turkle nepřišel o místo. Plán jim ale nevyjde, protože všichni usnou.

- **vyprávěcí způsoby**

pásmo vypravěče Bromdena v ich-formě
přímá řeč – plukovník Matterson

- **typy promluv**

monolog – plukovník Matterson

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

slang pacientů	<i>chronik</i>
zdrobnělina	<i>chloupek</i>
nespisovné výrazy	<i>železnýma obručema, tisícema</i>
nedořečenost	<i>Tak tedy... Vlajka je...</i>

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

epiteton	<i>vrásčité písmo, dřevěný prst, křehké rty</i>
metafora	<i>vrásčité písmo dlouhé žluté dlaně (= rýhy na dlaních)</i>
přirovnání	<i>Každý chloupek a vráska jsou tak veliké, jako bych si ho prohlížel mikroskopem.; Vidím ho stejně zřetelně, jako vidím celý jeho život.; nikotinem zbarveným jak pažba</i>
hyperbola	<i>na kost ošoupaný tisícema nohou</i>

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

tvořil ve 2. polovině 20. století

Ken Elton Kesey (1935–2001)

- narodil se 17. 12. 1935 v La Juntě v Coloradu
- vystudoval divadelní umění na Oregonské univerzitě v Eugene
- v letech 1958–1959 absolvoval kurs tvůrčího psaní na Stanfordské univerzitě v Kalifornii
- původně se chtěl stát hercem
- v roce 1962 vyšla jeho první kniha *Vyhod'me ho z kola ven*, díky níž dosáhl velké popularity
- v té době pracoval přímo u inspiračního zdroje → jako noční hlídač na psychiatrickém oddělení
- zároveň v tomto období legálně vyzkoušel i mnoho drog jako pokusná osoba při experimentech
- v roce 1964 vyšel jeho druhý román *Tak mě někdy napadá*, ale úspěch první knihy nikdy nebyl překonán
- v roce 1965 byl obviněn z přechovávání marihuany → před soudem utekl do Mexika → po návratu si odpykal půl roku ve vězení a na pracovní farmě
- po propuštění se v pomalovaném autobuse vydal na výlet napříč Amerikou → seznámil se s beatniky Allenem Ginsbergem a Jackem Kerouackem
- k psaní se vrátil až počátkem 70. let 20. století, ale více se věnoval rodině
- oba jeho romány byly zfilmovány, což Keseymu přineslo ještě větší popularitu
- zemřel 10. 11. 2001 po operaci rakovinného nádoru
- zabývá se problémem odcizení kvůli anonymitě moderní společnosti; problémy jedince, který se vinou společnosti dostává do nepřátelského prostředí

Tak mě někdy napadá – román, opět téma romantického superhrdiny, příběh z dřevorubecké rodiny Stamperů

Zápisky z lochu – *Nechte ty k***y běžet* – deník z vězení, který je nejen literárním, ale i výtvarným dílem, obraz života vězeňské komunity

- **literární / obecně kulturní kontext**

- postmoderní literatura
- ovlivnění Beat generation

Jack Kerouack (1922–1969)

- prozaik a básník, francouzsko-kanadský původ, anglicky se naučil až ve škole
- byl výborným atletem, ale neprospěla mu změna školy
- námořnictvo → byl propuštěn kvůli disciplíně jako schizofrenik
- toulal se po Státech – cestoval ukradenými auty, střídal ženy, bral drogy, střídal práce
- nejpopulárnější beatnik – napsal 14 románů v rychlém sledu na role velkého papíru
- Na cestě* – román považovaný za beatnický manifest, dokument o americké mládeži v 50. letech, autobiografické prvky – román tvoří řetězec autorových zážitků
- Dharmoví tuláci* – román, střet myšlenek křesťanství a myšlenek buddhismu, kniha velice ovlivnila příznivce hnutí hippies

Allen Ginsberg (1926–1997)

- americký básník, vůdčí osobnost Beat generation
- blízký přítel J. Kerouacka
- neschopný žít v reálném světě
- největší úzkost mu způsobovala homosexualita
- Kvílení* – zachycení krizových momentů v životě senzibilního autora, obscénnosti, vzrušení, vize, sny, upřímnost

Charles Bukowski (1920–1994)

- americký básník a spisovatel

- celým jménem Henry Charles Bukowski, původním německým jménem Heinrich Karl Bukowski – považován za pokračovatele Beat generation

- tvorba v 80. letech

- v knihách často postava spisovatele jménem Henry Chinaski = Bukowskiho alter ego

Všechny řitě světa i ta má – soubor povídek psaných jednoduchým stylem, věnováno Ann

Menebrokerové

Nejkrásnější ženská ve městě – soubor povídek, původně součást rozsáhlé sbírky *Erekce, ejakulace, exhibice a další příběhy obyčejného šílenství*

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí a úvahový

- **vysvětlení názvu díla:**

Dětské rozpočítadlo:

Jeden, dva, tři –

my jsme bratři;

kteřej je to mezi námi,

co si zalez do tý slámy:

ten, ten, nebo ten,

vyhodíme ho z kola ven.

- násilné vyloučení člověka ze společnosti kvůli jeho odlišnosti, kvůli možnosti, že by mohl společnost nějakým způsobem ovlivňovat nebo ohrožovat

- **posouzení aktuálnosti díla:**

román je aktuální pro svůj boj za svobodu, odlišnost a jedinečnost, za boj proti manipulaci; pro svůj rozpor v tom, co je pro společnost nejlepší a co je nejlepší pro jedince

- **určení smyslu díla:**

Dílo ukazuje důležitost svobody lidské duše, to, že lze mít život rád i v těch nejhorších podmínkách a že vždy existuje cesta, jak se z těch nejhorších podmínek dostat pryč.

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

autorova prvotina, jeho nejznámější a zřejmě i nejlepší dílo

- **pravděpodobný adresát:**

dospělý či dospívající adresát, nebo například osoba hledající sama sebe

- **tematicky podobné dílo:**

Veronika se rozhodla zemřít (Paulo Coelho)

Člověk v blázinci (Johanes Anker Larsen)

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatisací:**

Dramatizace knihy byla poprvé uvedena na Broadwayi v roce 1963 s Kirkem Douglasem v hlavní roli. Filmová adaptace je z roku 1975, režíroval ji český režisér Miloš Forman pod názvem *Přelet nad kukaččím hnízdem*, získala pět Oscarů. Ken Kesey film údajně nikdy neviděl, jeho odmítavý postoj mohl mít několik příčin: přišel zkrátka při prodeji filmových práv, nesouhlasil s tím, že ve filmu není hlavním vyprávěčem indián Bromden, nepodařilo se mu k filmu napsat scénář, ale především velice nesnášel představitele hlavního hrdiny, McMurphyho, jímž byl herec Jack Nicholson. V dalších rolích se ve filmu představili například Louise Fletcher (slečna Ratchedová), Will Sampson (náčelník Bromden) nebo Danny DeVito (Cheswick).